

En kamp om produktionen. Arbetare och rationaliseringspolitik i Sverige under mellankrigstiden

Arvand Mirsafian

Ekonomisk-historiska inst., Uppsala universitet

Konferenspapper till Arbetarhistoriska mötet, 27–28 oktober 2022 i Helsingborg.

Abstract

Min avhandling handlar om hur svenska metallarbetare tog sig an teknisk förändring under mellankrigstiden. Betydande tekniska och organisatoriska förändringar genomfördes inom den svenska industrin under mellankrigstiden som syftade till att införa nya maskiner samt implementera vetenskaplig arbetsledning i större skala. Genom att studera metallarbetare argumenterar jag för att den svenska fackföreningsrörelsen aktivt försökte påverka hur ny teknik implementerades på verkstadsgolven, och att denna kamp var en del av en kamp om arbetsprocessen. Jag menar också att konflikten mellan arbete och kapital om rationaliseringen under denna period är väsentlig för att förstå den efterföljande institutionaliseringen av den så kallade "svenska arbetsmarknadsmodellen" 1938.

1. Introduktion

Den svenska mellankrigstiden var en turbulent period fylld av ekonomiska och politiska kriser. Den svenska industrin genomgick under perioden en omfattande rationalisering. En allians mellan näringsliv och politik bildades som förespråkade effektiviseringar och som i forskningen har kallats för "rationaliseringsrörelsen".¹ Tidsstudier användes mer omfattande, löpande band installerades och nya maskiner tog plats i verkstäderna. Inom arbetarrörelsen uppstod en stor och formativ debatt om hur arbetarklassen skulle ställa sig till rationaliseringen. Debatten

¹ Hans De Geer, *Rationaliseringsrörelsen i Sverige. Effektivitetsidéer och socialt ansvar under mellankrigstiden* (Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, 1978); Anders L Johansson, *Tillväxt och klassarbete – en studie av den svenska modellens uppkomst* (Stockholm: Tidens förlag, 1989).

handlade bland annat om arbetsbesparande teknik och huruvida den gynnande eller missgynnade arbetarna. Diskussionerna skedde på konferenser, kongresser, fackliga möten, verkstadsgolv och studiecirklar och omfattande hela arbetarrörelsen. Arbetsprocessen och de principer som arbetat organiserades efter hamnade i centrum för debatten. Debattens kärnfråga var vem som skulle ha makten över arbetet. Min målsättning är att visa den betydelse som arbetare hade för den politik för arbete som etablerades i Sverige under mellankrigstiden. Det handlar delvis om det stora arbetsmarknadspolitiska sammanhanget som tidigare forskning vanligen bortsett från. Avhandlingen visar hur intresset för rationaliseringsfrågan tidigt uppkom bland arbetarna och hur den fick den fackliga ledningen till att beakta den i förhandlingar med arbetsgivarna.

De frågor som jag främst fokuserar på i avhandling är:

- 1) Hur rationaliseringen blev en politisk fråga i Sverige. Här uppehåller jag mig särskilt vid de debatter som fördes på fackföreningsnivå. Detta är ett område som den tidigare forskningen inte studerat tillräckligt, vilket har lett till att en viktig aspekt av den svenska rationaliseringsdebatten har förbisetts.
- 2) Hur arbetarna faktiskt förhöll sig till ny teknik och produktionsmetoder. Hur diskussionen bland arbetare såg ut och hur de sedermera handlade är inte bara ett emancipatoriskt projekt, utan en avgörande del i vår förståelse för svensk politik under mellankrigstiden.
- 3) Vilka metoder som arbetarna använde sig av för att försvara eller öka sitt inflytande över arbetet. Här vill jag bland annat belysa den roll som bildning och kunskap om teknik och rationalisering hade för fackföreningsrörelsen, både i att skapa en ideologisk medvetenhet i frågan samt använda kunskapen som ett redskap i den fackliga kampen i vardagen.

Avhandlingen avgränsar sig främst till metallarbetarna. De var under mellankrigstiden Sveriges största arbetargrupp och deras frontorganisation Svenska metallindustriarbetareförbundet var landets största fackförening. Metallarbetarna har därför haft en viktig roll i den svenska arbetarrörelsens historia. Men arbetarklassens olika yrkesgrupper var inga särarter. Metallarbetarnas erfarenheter går följaktligen inte att isolera från resten av arbetarklassens. Inte minst framgår det i avhandlingen att rationaliseringsdebatten engagerade hela fackföreningsrörelsen som möttes av nya utmaningar när den svenska industrin omvandlades.

2. Bakgrund

Hans De Geers avhandling från 1978 anses fortfarande vara den mest ingående studien av den svenska rationaliseringsrörelsen. De Geer studerar samspelet mellan näringsliv, fackföreningsrörelse och stat i den svenska rationaliseringspolitiken. Han menar emellertid att näringslivet var den ledande kraften bakom rationaliseringsrörelsen. En konsekvens av detta var att rationaliseringens socialpolitiska aspekter inte diskuterades förrän mot slutet av 1920-talet. Från början av 1930-talet började den svenska arbetarrörelsen intressera sig för rationaliseringen som ansågs vara nödvändig för arbetarnas framtida välfärd. De Geer menar dock att den svenska arbetarrörelsen över lag inte visade något större intresse för rationaliseringsfrågan. Problemet ansågs vara en otyglad rationalisering, varför rörelsen förespråkade en samhällelig styrning av den. De Geer menar att LO och SAF i grunden hade en gemensam inställning till rationaliseringen. I grunden fanns en samsyn som var en viktig byggsten i det svenska klassarbetet som institutionaliserades 1938 genom Saltsjöbadsavtalet.

Medan De Geer främst fokuserar på rationaliseringsrörelsens framväxt studerar Anders L. Johansson framför allt relationen mellan LO och SAF. Johansson betonar att arbetsfred var den viktigaste arbetsmarknadspolitiska frågan i Sverige under början av 1900-talet. Likt De Geer anser han att fackföreningsrörelsen under mellankrigstiden drog slutsatsen att facklig kamp inte räckte för att nå rörelsens politiska mål. Kampretoriken övergavs till förmån för en samarbetsfrämjande diskurs. Socialdemokratins syn på reformpolitikens förutsättningar förändrades och kom också att innefatta näringslivets konkurrenskraft. Johansson vidhåller att både LO och SAF, liksom Socialdemokraterna och högern, såg arbetsfred som en lösning på rationaliseringsfrågan. Oenigheten mellan parterna handlade inte om rationaliseringen som sådan utan om hur dess negativa konsekvenser skulle hanteras. Johansson påpekar att rationaliseringskritiken växte inom fackföreningsrörelsen under 1930-talskrisen vilket resulterade i att LO-kongressen 1931 röstade för att lämna arbetsfredssamtalen som högerregeringen Lindman hade tagit initiativ till 1929.

Med en socialdemokratisk valseger och bättre ekonomisk konjunktur förbättrades förutsättningarna för ett svenskt klassarbete. Både LO och SAF träffade 1936 regeringen Hansson som meddelade att arbetsfred skulle uppnås genom förhandling eller genom lagstiftning. Två år senare tecknade parterna ett avtal som kom att ligga till grund för den svenska arbetsmarknadsmodellen.

Både De Geer och Johansson framhåller att rationaliseringsfrågan var väsentlig – om inte avgörande – för det svenska klassarbetets tillkomst. De menar dessutom att arbetarrörelsens positiva syn på rationalisering var en förutsättning för samarbetet mellan LO och SAF. Jag menar att det finns en risk med studier som fokuserar på arbetsmarknadens huvudorganisationer. De interna debatter och stridigheterna inom så väl arbetarrörelse som näringsliv hamnar i sådan forskning ofta i skymundan vilket påverkar slutsatserna. Mer djupgående studier är nödvändiga komplement för att vår bild av den svenska arbetsmarknadsmodellens tillkomst ska nyanseras.

3. Teoretiska ingångar

Det råder en brist på historisk forskning som betraktar tekniken kritiskt. Bristen har gett upphov till en föreställning om att tekniken är ett objektivet fenomen med en inneboende dynamik som är självständig från samhället. När diskussionen inte tar hänsyn till människors möjligheter att påverka tekniken blir också frågan om hur löntagare via förhandling och motstånd kan forma den tekniska förändringen irrelevant. Denna studie visar dock hur arbetare har påverkat tekniken och nya arbetsmetoder samt hur de har använts inom industrin. Avhandlingen visar också på arbetsprocessens centrala plats i rationaliseringsdebatten.

Det har förts en omfattande teoretisk diskussion om arbetsprocessen i det kapitalistiska samhället. Michael Burawoy har varit en tongivande forskare i diskussionen. Det som utmärker Burawoys teori är att han betraktar arbetsprocessen som en del av vad han kallar för *produktionspolitik* – nämligen arbetsprocessen och dess relation till politiska institutionen vars syfte är att reglera dragkampen om arbetsprocessen. Burawoy menar att taylorismens popularitet under början av 1900-talet härstammade ifrån marknadens svårigheter att reglera relationerna på arbetsmarknaden.² I stället tog staten ett större ansvar genom att skapa ett produktionspolitiskt ramverk. Ur ett bredare perspektiv som innefattar svensk produktionspolitik under mellankrigstiden kan vi mer ingående undersöka relationen mellan rationaliseringsdebatten och den svenska arbetsmarknadsmodellens tillkomst. Vi kan också ställa frågan om de rörelser som materialet visar tyder på en övergång från en produktionspolitik till en annan.

Jag anser att det finns goda skäl till att tolka rationaliseringsrörelsen som ett försök att få till en ny produktionspolitik som skulle vila på andra sociala, politiska och

² Michael Burawoy, *The Politics of Production: Factory Regimes Under Capitalism and Socialism* (London: Verso, 1985).

ideologiska grundvalar. Debatten inom arbetarrörelsen var i min mening en diskussion om hur arbetarna skulle förhålla sig till förändringar. Stridigheterna arbetarna emellan liksom de mellan arbetare, arbetsgivare och stat, handlade om hur produktionspolitiken skulle utformas. Övergången till en ny produktionspolitik skedde successivt och mötte många hinder och motgångar. Denna avhandling visar på arbetarna genom rationaliseringsdebatten satte sin prägel på den nya politiken.

4. Metodologiska ingångar

Det finns en omfattande litteratur om relationen mellan arbete och teknisk förändring. Social- och ekonomhistoriker har i regel diskuterat hur teknisk förändring påverkar arbetare och hur det har lett till oro på arbetsmarknaden.³ Min avhandling fokuserar i stället på arbetares möjligheter att påverka tekniken och hur används i den industriella produktionen. Den tar avstamp i traditionen ”historia underifrån” som under de senaste decennierna fått mindre utrymme inom den historiska forskningen. Min utgångspunkt är att arbetare inte är passiva mottagare av ny produktionsteknik. De har tvärtom varit med och format den teknik som används i industrin, liksom politiken kring den.

För att undersöka det material som bäst speglar arbetares verklighet har jag använt mig av källmaterial som kan delas in i tre kategorier. För det första har jag sökt efter material som bäst reflekterar den debatt som pågick bland metallarbetarna. Här har jag funnit tidningsartiklar, essäer, kongress- och konferensprotokoll och cirkulär användbara. Idetta material har jag försökt identifiera de argument och ideologiska uttryck som metallarbetare och organisationer kopplade till dem använde sig av. För det andra har jag använt mig av material som reflekterar hur metallarbetarna organiserade sig på verkstadsgolven och hur de betraktade tekniken i sin vardag. Här använder jag mig främst av dokument från verkstadsklubbar som visar vilken syn arbetarna hade på tekniken och vilka taktiker som de hade för att öka sitt inflytande i rationaliseringen. Jag har också använt mig av inlägg i *Metallarbetaren* som skildrade detta. För det tredje har jag sökt efter det material som förklarar hur arbetarna gjorde rationaliseringsfrågan till en viktig del av sin klassmedvetenhet och ideologi. Detta skedde

³ Det finns naturligtvis en omfattande litteratur som behandlar ämnet. Två som jag anser exemplifierar den nuvarande diskussionen är Bruno Caprettini och Hans-Joachim Voth, ”Rage against the Machines: Labor-Saving Technology and Unrest in Industrializing England”, *American Economic Review: Insights* 2, nr 3 (01 september 2020): 305–20, <https://doi.org/10.1257/aeri.20190385>; Jakob Molinder, Tobias Karlsson, och Kerstin Enflo, ”More Power to the People: Electricity Adoption, Technological Change, and Labor Conflict”, *The Journal of Economic History* 81, nr 2 (juni 2021): 481–512, <https://doi.org/10.1017/S0022050721000127>.

främst genom en omfattande bildningsverksamhet som tidigare inte har uppmärksamrats. Här har bland annat material och berättelser från studiecirkel från verkstadsgolv och Arbetarnas bildningsförbund varit viktiga då de visar hur arbetarna själva var med och skapade sin ideologi.

5. Prelimära resultat

Det är svårt att peka på en specifik orsak till att rationaliseringsdebatten tog fart inom den svenska arbetarrörelsen kring 1928. Rationaliseringsrörelsen var i så väl Sverige som utomlands vid det laget i fullgång. Att debatten tog fart vid slutet av 1920-talet märks inte minst i *Metallarbetaren* som i nästan varje nummer mellan 1928 och 1932 diskuterade rationaliseringen. Redan från 1928 träder tydliga skiljelinjer fram mellan arbetarrörelsens olika falanger. Medan socialdemokrater i en högre utsträckning ställde sig positiva till rationaliseringen, hade kommunister och radikala socialdemokrater en kritisk inställning till den. Socialdemokraternas positiva inställning till rationalisering sammanföll med deras växande uppfattning om att facklig kamp inte var tillräckligt för att säkra arbetarnas framtida välfärd. Rationalisering var nödvändigt för att motverka arbetslöshet genom att öka efterfrågan på konsumtionsvanor, samt möjliggöra arbetstidsförkortningar. Kommunisterna riktade å sin sida kritik mot vad man kallade för ”kapitalistisk rationalisering”. Begreppet fick starkt fäste i den kommunistiska agitationen från och med 1929 och hade rötter i Sovjet-ledda *Profinterns* taktik att göra rationaliseringen till en stor europeisk fråga.

Den svenska rationaliseringsdebatten var likt den europeiska från början starkt sammankopplad med frågan om arbetsfred. 1928 inledde Arbetsfredskonferensen där LO och SAF deltog och där rationaliseringen stod högt upp på dagordningen. Så väl SAF som LO hade dragit slutsatsen att rationalisering av svensk industri krävde ett närmare samarbete mellan arbete och kapital. Arbetsfredskonferensen ledde till en stor debatt i *Metallarbetaren* som handlade om hur metallarbetarna skulle ställa sig till samtalen. Medan kommunisterna menade att samarbete i rationaliseringsfrågan inte kunde gynna arbetarklassen, menade socialdemokraterna att samarbete krävdes om rationaliseringens vinster skulle tillkomma arbetarna. Däremot fanns det ingen uttalad opinion bland debattörerna om att LO och SAF borde teckna ett övergripande avtal om klassamarbete på svensk arbetarmarknad. Rationaliseringen och Arbetsfredskonferensen blev en stridsfråga mellan socialdemokrater och kommunister, även om det fanns socialdemokrater som hyste misstankar mot eller som rakt av avfärdade samarbete med arbetsgivarna. Debatten kulminerade i Metalls kongress 1929 där den

socialdemokratiska linjen i frågan om rationalisering och samarbete fick störst gehör bland kongressdeltagarna.

I kölvattnet av 1930-talskrisen intensifierades rationaliseringsdebatten bland metallarbetarna. *Metallarbetaren* visar tydligt hur krisen ledde till en radikalisering bland arbetarna i rationaliseringsfrågan. Nu tog även socialdemokrater en kritisk inställning till rationaliseringen som många menade var orsaken till den ekonomiska krisen. Texterna skildrade verkligheten i Europa där rationalisering, och i synnerhet tidsstudier, hade försvagat arbetarnas ställning och lett till ökad exploatering. Kraven växte inom förbundet på att Metalls förbundsordförande Fritjof Ekman skulle lämna Arbetsfredsdelegationen.

Rationaliseringsfrågan var på Metalls kongress 1932 återigen högst upp på agendan. Till skillnad från kongressen 1929 fick förbundsstyrelsen delvis vika för ombudens krav på tydligare ställningstaganden i rationaliseringsfrågan. Däremot lyckades kommunisterna inte få igenom sin mer radikala politiska agenda. Kongressen visar på en växande oro bland metallarbetarna för de utmaningar som rationaliseringen inte bara teoretiskt, utan praktiskt innebar för arbetarklassen. Detta är framför allt tydligt i en motion som Centrifugs verkstadsklubb i Södertälje hade författat i nära samarbete med andra verkstadsklubbar inom Separatorkoncernen. Koncernen var bland de första i Sverige att genomföra storskalig rationalisering, bland annat i form av en omfattande tidsstudieverksamhet. Detta föranledde verkstadsklubbarna inom koncernen att genom sin samorganisation arbeta närmare med varandra för att tillvara ta arbetarnas intressen på verkstadsgolven. Motionen menade att ett av de grundläggande problemen för arbetarna var deras bristande kunskaper i rationalisering och i synnerhet tidsstudier. Detta ledde till att arbetsgivarna hade en tydlig fördel i förhandlingar om ackordspriser vilket hade satt Separatorkoncernens arbetare under press. Verkstadsklubben ansåg därför att förbundet skulle anställa en tidsstudieexpert som skulle hjälpa förbundets medlemmar att studera rationaliseringen i syfte att motverka arbetsgivarnas växande makt på verkstadsgolven. Detta var en fråga som debatterades inom många av Metalls avdelningar och klubbar, i synnerhet i de större verkstäderna. Ett ständigt återkommande ämne var att arbetarna behövde skaffa sig mer kunskaper om rationalisering och tidsstudier om de skulle ha chans att försvara sina intressen.

Under samma tidpunkt började ett omfattande bildningsverksamhet om rationalisering att växa inom arbetarrörelsen. Verksamheten skedde på verkstadsklubbar och på ABF, där så väl teoretiska som praktiska aspekter av rationaliseringen studerades. Separatorkoncernens arbetare var bland de första att diskutera möjligheterna att inleda en sådan bildningsverksamhet. ABF hade emellertid redan 1931 tagit fram en studieplan om

rationaliseringens konsekvenser. Anledningen var att arbetarna alltmer stod överrumplade av företagsledningarnas nya produktionsmetoder. Mellan 1930 och 1940 tryckte ABF nationellt åtminstone tolv studieplaner som direkt eller indirekt handlade om eller diskuterade rationalisering. Verkstadsklubbarnas studieverksamhet hade ofta en mer praktisk ingång till rationaliseringsfrågan. Det var inte ovanligt att klubbarna anordnade cirklar om räknestickan, matematik och tidsstudier i syfte att lära arbetarna hur tidsstudier fungerade och hur de med sin kunskap skulle öka sitt inflytande över rationaliseringen.

Avhandlingen kan ännu inte dra några slutgiltiga slutsatser eftersom det fortfarande återstår en del material att studera från åren 1933 och framåt. Det handlar i synnerhet om material från *Metallarbetaren* och förbundet. Dock visar de preliminära resultaten sammantaget att rationaliseringsfrågan, till skillnad från De Geers och Johanssons skildringar, var mycket omdebatterad inom den svenska arbetarrörelsen. Det fanns inte heller någon konsensus i rationaliseringsfrågan inom rörelsen. Tvärtom verkar det under 1920-talet till början av 1930-talet funnits en klyfta mellan socialdemokrater och kommunister som senare utvecklades till en klyfta mellan verkstadsgolven och förbundsledningen. Frågan drevs till en början framför allt av kommunisterna, men blev från och med 1930 en av de viktigaste fackliga frågorna bland svenska metallarbetare.

Det faktum att frågan ofta kopplades till diskussionen om arbetsfred stärker De Geers och Johanssons tes om att rationaliseringsdebatten var en viktig del av den växande samarbetsandan i Sverige under mellankrigstiden. Materialet visar samtidigt på den roll som bildningsverksamheten fick i arbetet med att försvara arbetarna mot rationaliseringens negativa verkningar. Diskussionerna på verkstadsgolven, i *Metallarbetaren* och på ABF började innan Metalls ledning på riktigt började driva frågan i förhandlingarna med Verkstadsföreningen. I 1936 års förhandlingar om ett nytt verkstadsavtal lyckades Metall förhandla fram verkstadsklubbarnas rätt till insyn i tidsstudieverksamheten. Detta blidkade dock inte medlemmarna som fortsatte att pressa ledningen till att driva frågan ännu längre. Trots enighet i rationaliseringsfrågan mellan LO och SAF efter 1938, fortsatte konflikterna mellan arbetare och arbetsgivare om rationaliseringen. Konflikterna intensifierade under 1940-talet vilket bidrog till Metallstrejken 1945 och till slut Arbetsstudieavtalet mellan LO och SAF 1949.

6. Referenser i avhandlingen.

- Back, Per-Erik. *Svenska metallindustriarbetareförbundets historia III 1925–1940*. Stockholm: Svenska metallindustriarbetareförbundet, 1963.
- Blomqvist, Håkan. *Gåtan Nils Flyg och nazismen*. Stockholm: Carlsson, 1999.
- Bo, Ernesto Dal, Frederico Finan, Olle Folke, Torsten Persson, och Johanna Rickne. ”Economic and Social Outsiders but Political Insiders: Sweden’s Populist Radical Right”, 2021, 39.
- Brady, Robert A. *The Rationalization Movement in German Industry: A Study in the Evolution of Economic Planning*. Berkeley: University of California Press, 1933.
- Braverman, Harry. *Arbete och monopolkapital: arbetets degradering i det tjugonde århundradet*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1977.
- Burawoy, Michael. *The Politics of Production: Factory Regimes Under Capitalism and Socialism*. London: Verso, 1985.
- Caprettini, Bruno, och Hans-Joachim Voth. ”Rage against the Machines: Labor-Saving Technology and Unrest in Industrializing England”. *American Economic Review: Insights* 2, nr 3 (01 september 2020): 305–20. <https://doi.org/10.1257/aeri.20190385>.
- Carr, Edward Hallett, red. *A History of Soviet Russia: The Bolshevik Revolution 1917 - 1923*. 2: Volume. New York: W. W. Norton & Company, 1985.
- De Geer, Hans. *Job studies and industrial relations: ideas about efficiency and relations between the parties of the labour market in Sweden 1920–1950*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1982.
- . *Rationaliseringsrörelsen i Sverige. Effektivitetsidéer och socialt ansvar under mellankrigstiden*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, 1978.
- Doriot, Georges F. ”The Meaning of Rationalization in Europe”. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 149, nr 1 (maj 1930): 61–66. <https://doi.org/10.1177/000271623014900110>.
- Frey, Carl Benedikt, Thor Berger, och Chinchih Chen. ”Political Machinery: Did Robots Swing the 2016 US Presidential Election?” *Oxford Review of Economic Policy* 34, nr 3 (02 juli 2018): 418–42. <https://doi.org/10.1093/oxrep/gry007>.
- Hachtmann, Rüdiger. ”Industriearbeiterschaft und Rationalisierung 1900 bis 1945. Bemerkungen zum Forschungsstand”. *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte / Economic History Yearbook* 37, nr 1 (januari 1996). <https://doi.org/10.1524/jbwg.1996.37.1.211>.
- Hansen, Søren Toft. *Rationaliseringsdebatten i Danmark 1918–1947. Industriledelse,*

- produktivitet og social fred. Jern- og metalindustrien som eksempel.* Aalborg: Aalborg universitet, 2002.
- Hansson, Sigfrid. *Arbetarna och rationaliseringen.* Landsorganisationens skriftserie, XXIV. Stockholm: Tidens förlag, 1930.
- . *Svenska folkrörelser I. Nykterhetsrörelse. Politisk arbetarrörelse. Fackföreningsrörelse. Folkbildning. Kooperation.* Stockholm: Lindfors, 1936.
- Hobsbawm, E. J. "The Machine Breakers". *Past and Present* 1, nr 1 (1952): 57–70.
<https://doi.org/10.1093/past/1.1.57>.
- James, Harold. *The German slump: politics and economics, 1924-1936.* Oxford [Oxfordshire] : New York: Clarendon Press ; Oxford University Press, 1986.
- Jansson, Jenny. *Manufacturing consensus: the making of the Swedish reformist working class.* Uppsala: Uppsala universitet, 2012.
- Johansson, Alf. *Arbetarrörelsen och taylorismen: Olofström 1895–1925: en studie av verkstadsindustrin och arbetets organisering.* Det svenska arbetets historia. Lund: Arkiv i samarbete med Arbetsmiljöfonden och Ekonomisk-historiska institutionen vid Uppsala universitet, 1990.
- Jonsson, Kjell. "Taylorismen och svensk arbetarrörelse 1913–28". *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia*, nr 19/20 (1981): 3–30.
- L Johansson, Anders. *Tillväxt och klassamarbete – en studie av den svenska modellens uppkomst.* Stockholm: Tidens förlag, 1989.
- Lindgren, John. *Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia. Band 1 1888–1905.* Stockholm: Svenska metallindustriarbetareförbundet, 1938.
- Lippert, Frank. "Industrielle Rationalisierung in der Weimarer Republik: die Flaschenglasindustrie". *Zeitschrift für Unternehmensgeschichte / Journal of Business History* 39, nr 3 (1994): 166–92.
- Maier, Charles S. "Between Taylorism and Technocracy: European Ideologies and the Vision of Industrial Productivity in the 1920s". *Journal of Contemporary History* 5, nr 2 (april 1970): 27–61. <https://doi.org/10.1177/002200947000500202>.
- . *Recasting Bourgeois Europe: Stabilization in France, Germany, and Italy in the Decade after World War I: With a New Preface.* New paperback edition. Princeton: Princeton University Press, 2016.
- Mannheim, Karl. *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge.* San Diego: Harcourt, 1985.
- Marx, Karl. *Kapitalet: Första boken. Kapitalets produktionsprocess.*, 2018.

McDonald, G. W., och Howard F. Gospel. "The Mond-Turner Talks, 1927–1933: A Study in Industrial Co-Operation". *The Historical Journal* 16, nr 4 (december 1973): 807–29.
<https://doi.org/10.1017/S0018246X00003964>.

Misgeld, Klaus. *Socialdemokratins program: 1897 till 1990*. Stockholm: Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, 2001.

Molinder, Jakob, Tobias Karlsson, och Kerstin Enflo. "More Power to the People: Electricity Adoption, Technological Change, and Labor Conflict". *The Journal of Economic History* 81, nr 2 (juni 2021): 481–512. <https://doi.org/10.1017/S0022050721000127>.

Nadworny, Milton J. *Scientific Management and the Unions 1900–1932: A Historical Analysis*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1955.

Noble, David F. *Forces of Production: A Social History of Industrial Automation*. New Brunswick, N.J: Transaction Publishers, 2011.

Nolan, Mary. *Visions of Modernity: American Business and the Modernization of Germany*. New York: Oxford University Press, 1994.

Sejersted, Francis. *Socialdemokratins tidsålder: Sverige och Norge under 1900-talet*. Nora: Bokförl. Nya Doxa, 2005.

Shearer, J. Ronald. "Talking about Efficiency: Politics and the Industrial Rationalization Movement in the Weimar Republic". *Central European History* 28, nr 4 (december 1995): 483–506. <https://doi.org/10.1017/S0008938900012280>.

Svenska metallindustriarbetareförbundet. Avdelning 1, och Atlas Diesels verkstadsklubb. *Atlas Diesels verkstadsklubb 1900–1950: minnesskrift*. Stockholm: Klubben, 1950.

Taylor, Frederick Winslow. *Scientific management: comprising Shop management, The principles of scientific management [and] Testimony before the special House committee*. Westport, Conn: Greenwood Press, 1972.

Thompson, Edward P. *The Making of the English Working Class*. 1. Vintage ed. Vintage Books History 322. New York: Vintage Books, 1966.

Wendling, Amy E. *Karl Marx on Technology and Alienation*. Basingstoke [England] ; New York: Palgrave Macmillan, 2009.

———. "Technology and Science". I *The Marx Revival*, redigerad av Marcello Musto, 1:a uppl., 363–75. Cambridge University Press, 2020.
<https://doi.org/10.1017/9781316338902.022>.

Åberg, Yngve. *Produktion och produktivitet i Sverige 1861–1965*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1969.